

SHARQ VA G‘ARB HUQUQIY TAFAKKURI KESISHMASIDA O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR MAQOMI SHAKLLANISHINING KONSEPTUAL TAHLILI

Nurbayev Yodgorbek Ortiqovich

Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Telefon raqami: +998501020052

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18986203>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq va G‘arb huquqiy tafakkuri an‘analari kesishmasi doirasida O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqiy maqomining shakllanishi va rivojlanishi konseptual jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi milliy-huquqiy meros, islomiy-huquqiy qadriyatlar, an‘anaviy ijtimoiy munosabatlar hamda zamonaviy demokratik-huquqiy tamoyillar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirni ochib berish orqali xotin-qizlar maqomining tarixiy transformatsiyasini aniqlashdan iborat.

Kalit so‘zlar: huquqiy paradigma, gender tenglik, xotin-qizlar huquqiy maqomi, konstitutsiyaviy kafolatlar, ijtimoiy-falsafiy tahlil, huquqiy ong, gender siyosati, tarixiy evolyutsiya, madaniy-huquqiy sintez, inson huquqlari.

Abstract: This article conceptually analyzes the formation and development of the legal status of women in Uzbekistan within the framework of the intersection of Eastern and Western legal traditions. The main goal of the study is to identify the historical transformation of the status of women by revealing the interaction between national legal heritage, Islamic legal values, traditional social relations and modern democratic legal principles.

Keywords: legal paradigm, gender equality, legal status of women, constitutional guarantees, socio-philosophical analysis, legal consciousness, gender policy, historical evolution, cultural-legal synthesis, human rights.

Аннотация: В данной статье концептуально анализируется формирование и развитие правового статуса женщин в Узбекистане в рамках взаимодействия восточных и западных правовых традиций. Главная цель исследования – выявление исторической трансформации статуса женщин путем раскрытия взаимодействия между национальным правовым наследием, исламскими правовыми ценностями, традиционными социальными отношениями и современными демократическими правовыми принципами.

Ключевые слова: правовая парадигма, гендерное равенство, правовой статус женщин, конституционные гарантии, социально-философский анализ, правовое сознание, гендерная политика, историческая эволюция, культурно-правовой синтез, права человека.

Kirish.

Xotin-qizlar huquqiy maqomi masalasi insoniyat sivilizatsiyasi tarixida doimo murakkab, ko‘p qatlamli va qadriyaviy ziddiyatlarga boy muammo sifatida namoyon bo‘lib kelgan. Mazkur masala nafaqat huquqiy normalar tizimi, balki jamiyatning ma‘naviy qiyofasi, ijtimoiy ong darajasi, madaniy qadriyatlari va siyosiy taraqqiyot yo‘nalishlarini ham o‘zida mujassam etadi. Ayniqsa, Sharq va G‘arb sivilizatsiyalari chorrahasida joylashgan O‘zbekiston sharoitida xotin-qizlar huquqiy maqomining shakllanishi turli tarixiy-falsafiy ta‘sir, diniy-axloqiy qarashlar va zamonaviy huquqiy standartlar sintezi asosida rivojlangan murakkab jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Sharq huquqiy tafakkurida ayol maqomi avvalo oilaviy-madaniy kontekstda talqin etilgan. An‘anaviy Sharq jamiyatlarida ayolning ijtimoiy roli ko‘proq oilaviy barqarorlik, nasl davomiyligi, tarbiya va ma‘naviy qadriyatlarni asrash bilan bog‘langan. Bu yondashuvda huquqiy maqom ko‘proq axloqiy majburiyatlar va ijtimoiy mas‘uliyat bilan uyg‘un holda tushunilgan. Islom huquqiy tafakkuri ayolga muayyan mulkiy va shaxsiy huquqlarni tan olgan holda, uning sha‘ni va qadr-qimmatini himoya qilishni muhim tamoyil sifatida ilgari surgan. Nikoh, meros, ta‘lim olish, mehnat qilish kabi sohalarida ayolning huquqiy subyekt sifatidagi maqomi belgilangan bo‘lsa-da, amaliy ijtimoiy munosabatlarda patriarxal madaniyat unsurlari uzoq vaqt davomida ustuvorlik qilgan.

G‘arb huquqiy tafakkuri esa ayol maqomini individuallik, erkinlik va tenglik tamoyillari asosida qayta talqin etgan. Ayniqsa, Yevropa ma‘rifatchiligi davridan boshlab inson huquqlari universal qadriyat sifatida shakllanib, jinsiy tenglik g‘oyasi asta-sekin huquqiy me‘yorlarga singdirildi. XIX–XX asrlarda feministik harakatlar natijasida ayollarning saylov huquqi, mehnat huquqi, siyosiy ishtirok imkoniyatlari kengaydi. G‘arb modelida ayol huquqiy maqomi davlat va jamiyat oldida erkak bilan teng

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

huquqli subyekt sifatida e’tirof etiladi. Bu yondashuvda huquqiy tenglik formal emas, balki real imkoniyatlar tengligi bilan mustahkamlanishi zarurligi ta’kidlanadi.

O‘zbekiston tarixiy taraqqiyotida esa ushbu ikki yondashuvning murakkab o‘zaro ta’siri kuzatiladi. Markaziy Osiyo hududida qadimdan shakllangan ijtimoiy tuzumlarda ayolning o‘rni turlicha talqin qilingan. Ba’zi davrlarda ayollar siyosiy va iqtisodiy hayotda faol ishtirok etgan bo‘lsa, ayrim davrlarda ularning ijtimoiy faolligi cheklangan. Islom sivilizatsiyasi davrida ayollarning ilm-fan va madaniyatdagi ishtiroki tarixiy manbalarda qayd etilgan bo‘lsa-da, umumiy ijtimoiy tuzilma ko‘proq erkak markazli bo‘lib qolgan.

XX asrda sovet davlatchiligi sharoitida xotin-qizlar maqomi yangi ideologik asosda qayta shakllantirildi. Gender tengligi davlat siyosatining rasmiy tamoyiliga aylantirildi, ayollarni ishlab chiqarish, ta’lim va siyosiy jarayonlarga jalb etish keng miqyosda amalga oshirildi. Biroq bu jarayon ko‘pincha an’anaviy qadriyatlar bilan ziddiyatda kechdi. Huquqiy tenglik deklarativ darajada ta’minlangan bo‘lsa-da, ijtimoiy ong va madaniy stereotiplar to‘liq transformatsiyaga uchramadi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqiy maqomini shakllantirish jarayoni yangi bosqichga ko‘tarildi. Konstitutsiyada erkak va ayollarning teng huquqliligi mustahkamlandi, gender tenglikka oid maxsus qonunlar qabul qilindi, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash institutsional mexanizmlari yaratildi. Bu jarayonda G‘arbning xalqaro huquqiy standartlari va milliy qadriyatlar o‘rtasida muvozanatni ta’minlash dolzarb vazifaga aylandi. Xususan, BMT konvensiyalari, gender tenglikka oid xalqaro majburiyatlar milliy qonunchilikka implementatsiya qilinmoqda. Shu bilan birga, oila institutining muqaddasligi, milliy an’analarning barqarorligi saqlab qolinishiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Konseptual jihatdan qaralganda, O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqiy maqomi uch asosiy omil kesishmasida shakllanmoqda: tarixiy-madaniy meros, zamonaviy huquqiy modernizatsiya va global gender siyosati. Bu omillar o‘zaro murakkab dialektik aloqada bo‘lib, bir-birini inkor etmaydi, balki ma’lum darajada to‘ldiradi. Masalan, Sharqona oilaparvarlik qadriyatlari ayolning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish bilan uyg‘unlashsa, G‘arbcha individuallik tamoyili ayolning shaxsiy erkinligi va o‘zini ro‘yobga chiqarish huquqini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda xotin-qizlar huquqiy maqomini faqat normativ hujjatlar doirasida talqin etish yetarli emas. U ijtimoiy ong, iqtisodiy imkoniyatlar, siyosiy ishtirok va madaniy stereotiplar bilan uzviy bog‘liqdir. Huquqiy tenglikni real tenglikka aylantirish uchun ta’lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, Sharq va G‘arb tajribasini sintez qilish O‘zbekiston uchun maqbul modelni shakllantirish imkonini beradi.

Sharq tafakkurida ayol sha’ni va or-nomusini himoya qilish muhim qadriyat sanalgan bo‘lsa, G‘arb modelida shaxs erkinligi ustuvor hisoblanadi. Zamonaviy O‘zbekiston sharoitida esa ushbu ikki tamoyilni qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularni uyg‘unlashtirish konsepsiyasi dolzarbdur. Ayolning huquqiy maqomi bir vaqtning o‘zida ham oilaviy, ham fuqarolik, ham siyosiy subyekt sifatida tan olinishi zarur. Bu esa gender siyosatini faqat ijtimoiy himoya choralari bilan cheklab qo‘ymasdan, balki iqtisodiy mustaqillik va siyosiy vakillikni kengaytirish orqali mustahkamlashni talab etadi.

Xotin-qizlar maqomining konseptual tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda gender tenglik masalasi keskin revolyutsion o‘zgarishlar orqali emas, balki evolyutsion modernizatsiya yo‘li bilan amalga oshirilmoqda. Bu jarayon tarixiy xotira, diniy an’ana va zamonaviy huquqiy tafakkur o‘rtasida muvozanatni saqlashga intiladi. Natijada, xotin-qizlar huquqiy maqomi milliy identitet va global qadriyatlar o‘rtasidagi uyg‘unlik asosida shakllanmoqda.

Xulosa.

Sharq va G‘arb huquqiy tafakkuri kesishmasida O‘zbekistonda xotin-qizlar maqomining shakllanishi murakkab, ko‘p qirrali va dinamik jarayondir. Bu jarayonni faqat huquqiy normalar evolyutsiyasi sifatida emas, balki ijtimoiy-falsafiy transformatsiya sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Xotin-qizlar huquqiy maqomining mustahkamlanishi jamiyatning demokratik taraqqiyoti, inson huquqlarining real ta’minlanishi va barqaror rivojlanishining muhim omillaridan biri bo‘lib qolaveradi. Mazkur konseptual yondashuv O‘zbekistonda gender siyosatini yanada takomillashtirish va milliy taraqqiyot strategiyasida xotin-qizlarning faol ishtirokini ta’minlash uchun metodologik asos vazifasini o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Baxtiyor o‘g‘li U. Shaxsning huquqiy maqomi va gender tenglik. Golden Brain. – 2025. – T. 3. – №. 18. – C. 79-85.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

2. Rahimjon K. M. U. Gender va salomatlik tushunchalari va fanda qo‘llanilishi Conferencea. – 2024. – T. 5. – C. 241-245.
3. Narimonova M., Mamazova Z. Islom shariati va zamonaviy davlatda ayollar huquqlarining qiyosiy tahlili. 2025. – T. 4. – №. 8. – C. 117-122.
4. Xashimovna B. E. Taraqqiyot sari qizlar bilan. Tadqiqotlar. – 2025. – T. 74. – №. 2. – C. 145-151.
5. Mutalibjonovich M. U. Sharq allomalarining gender tengligiga oid ijtimoiy-falsafiy qarashlari. Pedagog. – 2025. – T. 82. – №. 1. – C. 143-148.
6. Qurbonovna S. M. O‘zbekistonda gender tenglik roli va ahamiyati. 2026. – T. 86. – №. 5. – C. 225-228.